

Верховної Ради. Разом із засіданнями комітетів слухання є основною формою діяльності робочих органів парламентів демократичних країн.

Теорія і практика свідчать, що парламентський контроль становить важливий елемент механізму стримувань і противаг у взаємодії із різними гілками влади, що забезпечує найбільш оптимальну побудову державного механізму країни і ефективну його діяльність. Парламентський контроль відіграє визначальну роль і займає провідне місце в системі державного контролю в Україні. Ефективною формою парламентського контролю вважаємо парламентські та комітетські слухання.

Література

1. Ясенчук Ю. Аналіз практики здійснення парламентського контролю / Ю. Ясенчук // Парламентський контроль: українські реалії та світовий досвід : матеріали наук.-практ. конф. – К. : Програма «Доброчесність на практиці: програма врядування», 2005. – С. 12–16.
2. Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Барабаш Юрій Григорович. – Х., 2004. – 205 с.
3. Український парламентаризм. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2001. – С. 113.
4. Парламентський контроль: проблеми та шляхи підвищення ефективності. – К. : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2009. – 20 с.
5. Світова практика та український досвід використання механізму парламентських слухань та слухань у комітетах як інструменту контрольної функції парламенту : інформаційно-аналітичне дослідження. – К. : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2004. – 45 с.
6. Слухання у комітетах Верховної Ради України : практичний посібник. – 3-тє вид. – К. : Заповіт, 2007. – 68 с.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України;

Йолкіна Анна Геннадіївна

слухач магістратури
юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ПРОГАЛИН У ПРАВІ, ЇХ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

На сьогоднішній день Україна знаходиться на перехідному етапі становлення своєї державності. Цей процес супроводжується певним рядом реформ в економічній, політичній, правовій, охоронній та інших сферах суспільного життя. Процеси реформування завжди невід’ємно пов’язані зі змінами зако-

нодавства та правової системи в цілому. Реформи та зміни, зазвичай, є явищем позитивним, адже вони вказують на динаміку розвитку на шляху до становлення громадянського суспільства. Але водночас слід зазначити, що саме ці процеси породжують таке негативне явище, як прогалини у праві. Життєва реальність людського існування завжди йде вперед статички правових норм. Тому створення якісно нового законодавства, яке б не мало прогалин, неможливе. Прогалини у праві є явищем об'єктивним, вони завжди існували та були предметом подолання та усунення.

Правові дослідження прогалин у праві на території України вперше з'явилися в радянський час, їх вивченням займалися такі вчені як В.К. Забігайло, В.В. Лазарєв, В.М. Ліхачов, П.О. Недбайло та інші вчені. В сучасній юридичній науці дане питання досліджували Д.Г. Григорєєв, А.І. Дрішлюк, О.В. Колотова, О.М. Калашнік, С.І. Клім, Ю.І. Матат, О.С. Погребняк, П.М. Рабінович, В.П. Тарануха, О.М. Тарнопольська та інші.

Виникнення прогалин у праві є об'єктивним та невідворотним правовим явищем. Саме правове регулювання, властивості правової системи України, особливості процесу нормотворчості зумовлюють конкретні життєві ситуації, коли суспільні відносини виявляються не врегульованими нормами права за наявності такої потреби, а інші – втрачають своє значення, хоча й продовжують регулюватися нормативно-правовими актами, які формально не є скасованими.

Термін «прогалина» вживається в загальноповживаному та спеціально-юридичному значеннях. У зв'язку з поширеністю терміна «прогалина» необхідно насамперед з'ясувати його зміст і значення в загальноприйнятому використанні слова. У тлумачному словнику української мови слово "прогалина" розкривається в прямому і переносному значеннях. У прямому значенні: 1) проміжок між чим-небудь, щілина чи 2) просторове, вільне від дерев, хлібів, іншої рослинності місце на узліссі, в саду, в полі і т.д.; велика галява, галявина. В переносному значенні – як упущення, пропуск, вада, біла пляма. Таким чином, про прогалину можна говорити як за наявності певного проміжку, що не підлягає заповненню в силу специфіки самого предмета, так і у випадках, коли певний проміжок є недоліком, упущенням. Про юридичні прогалини мова може йти виключно в переносному значенні, як про певний недолік, дефект права, що свідчить про відсутність правового регулювання за умови, що воно повинно бути [4].

Ф.Р. Уранський визначає поняття прогалин у праві, як повну чи часткову відсутність у джерелах права норм, принципів, ідей, необхідних для професійної юридичної оцінки фактів і зв'язків, які виникли або можуть виникнути в такій сфері суспільних відносин, яка входить чи повинна входити у сферу правового регулювання [10].

П.М. Рабінович визначає прогалини у праві, як повну або часткову відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання [9].

Словник термінів і понять законотворчої діяльності зазначає, що прогалини у праві – це повна або часткова відсутність правових норм, на підставі яких можна було б вирішити питання про застосування прав у випадку, що підлягає правовому регулюванню, може і повинен бути врегульований правом [2].

В зарубіжних наукових дослідженнях прогалина (*gab, lacune, lücken*) визначається як відсутність норми (або неповнота наявної норми) для вирішення конкретної справи. Розуміння прогалини у праві як будь-якої відсутності в існуючих правових актах необхідної норми для винесення суддею рішення з конкретної справи (а також будь-якої неповноти наявної норми) визнається більшістю юристів держав інших правових систем [4].

С. Завалюк зазначає, що прогалини у праві – це повна або часткова відсутність у діючих нормативно-правових актах необхідних юридичних норм. Основною та визначальною спільною ознакою поняття прогалини є загальна вказівка на відсутність правових норм для регулювання існуючих суспільних відносин [1].

Прогалини у праві є об'єктивно існуючими недоліками у праві, які зумовлені повною або частковою відсутністю в ньому правового регулювання суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового впливу. Основними ознаками, що характеризують прогалини у праві, є такі: 1) повна або часткова відсутність правового регулювання суспільних відносин (випадку), які знаходяться у сфері правового впливу та які потребують правового регулювання; 2) оціночний характер прогалин у праві, позитивна оцінка наявності яких залежить від правосвідомості суб'єкта правозастосування; 3) прогалини у праві – це недоліки у праві, відсутність у ньому того, що повинно бути необхідним його компонентом, що обґрунтовує необхідність подолання існуючого недоліку; 4) прогалини у праві є нетиповими ситуаціями та зумовлюють нетиповість правозастосовчої діяльності, яка втрачає свою традиційну послідовність, як систему логічно пов'язаних, послідовних дій; 5) прогалини у праві є об'єктивними життєвими ситуаціями, які спричинені внаслідок об'єктивного розвитку суспільних відносин, а в деяких випадках суб'єктивних причин, пов'язаних з правотворчими та правозастосовчими діями законодавчих, виконавчих та судових органів державної влади [6].

О.М. Калашник звертає увагу на те, що основною спільною ознакою визначень прогалин є загальна вказівка на відсутність правових норм для регулювання існуючих суспільних відносин [5].

Визначення даних ознак прогалин у праві допомагає відмежувати дане явище від інших подібних до нього, які зустрічаються у процесі правозастосування, а саме:

1) «кваліфікаційне мовчання законодавця», коли законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовчого органу;

2) «помилка у праві», що означає помилкову оцінку об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;

3) передбачувана потреба у правовому регулюванні є удаваною, нав'язаною помилковими оцінками вихідної ситуації;

4) «темнота» правових норм, тобто їх неясність, яка долається за допомогою методів тлумачення;

5) колізія норм права [6].

Також одним із важливих питань є класифікація прогалин у праві. Існує велика кількість критеріїв, за якими відбувається їх поділ. Відтак, в юридичній літературі розрізняють первісні та похідні прогалини у праві. Перші обумовлюються тим, що законодавець не зміг охопити в тексті нормативного акта усі життєві ситуації, що вимагають правового регулювання, допустив помилки в конструюванні якоїсь правової норми, а другі викликані появою нових суспільних відносин, які не могли бути передбачені законодавцем (хоча вид даних суспільних відносин вже піддався правовому регулюванню) [1].

Т. Коваленко, залежно від чинників, які призвели до появи прогалин, виділяє: об'єктивні прогалини та суб'єктивні прогалини. Об'єктивні прогалини наявні на момент виникнення певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання. Суб'єктивні прогалини можуть виникати у процесі застосування права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин [3].

Залежно від знання законодавця про необхідність правового регулювання прогалини поділяються на ті, що можна пробачити (нормодавець не знав про їх існування), та ті, що не підлягають прощенню (існує усвідомлення потреби врегулювання) [7].

Існують дійсні та уявні прогалини у праві. Дійсна прогалина – відсутність норми права або її частини, яка регулює конкретні суспільні відносини в тому випадку, коли такі відносини входять до сфери правового регулювання. Прогалина у праві дійсно наявна, коли з очевидністю можна констатувати, що певне питання входить у сферу правового регулювання, має вирішуватися юридичними засобами, але конкретне його рішення в цілому або в якійсь частині не передбачено або передбачено не повністю. Уявним є пробіл, коли певне питання, конкретна сфера суспільних відносин не регулюються правом, хоча, на думку особи чи групи осіб, вони повинні бути врегульовані нормами права. Можливо, що законодавець не вважає за доцільне регулювання даного питання правовими засобами [1].

У юридичній літературі виокремлюють також прогалини у законі та прогалини поза законом, вказуючи на те, що прогалини у законі означають наявність неврегульованості в оформленому праві, а прогалини поза законом мають місце при недоліку метасистеми, що виходить за рамки існуючих нормативно-правових актів [7].

За субординацією у правовому регулюванні можна виділити: а) прогалини матеріального права; б) прогалини процесуального права [5].

С.І. Вільнянський виділив три види прогалин, які пов'язані з неповно-

тою правових норм; суперечливістю існуючих правових норм одна одної; повною відсутністю норми [7].

В.В. Лазарева класифікує прогалини у праві за такими критеріями: 1) за повнотою правового регулювання: а) повна відсутність норм; б) неповнота діючих норм; 2) за наявністю волі законодавця: а) воля на врегулювання відносин виявлена («дійсні»); б) воля законодавця не виявлена («недійсні»); 3) залежно від джерел виявлення прогалин: а) із самої системи законодавства («іманентні»); б) із зовнішніх джерел («трансцендентні»); 4) за часом виникнення: а) «первинні»; б) «похідні»; 5) за суб'єктивною стороною прояву волі законодавця: а) «простимі»; б) «непростимі»; в) «навмисні»; б) за можливістю подолання при реалізації права: а) «подоланні»; б) «неподоланні» [8].

Отже, прогалини у праві є явищем не новим та об'єктивно існуючим у процесі правозастосування, так як вони виникають через те, що відбувається зміна в суспільному житті в цілому та в законодавчій діяльності зокрема. Прогалини у праві мають свої особливі ознаки, що відокремлюють їх від схожих понять, таких як «кваліфікаційне мовчання законодавця, «помилка у праві», «темнота» правових норм тощо. Також прогалини у праві мають власну класифікацію залежно від різних чинників, наприклад, таких як час виникнення, залежно від чинників, які призвели до появи прогалин, від знання законодавця про необхідність правового регулювання тощо. Взагалі прогалини у праві є явищем негативним. Але це не означає, що воно є непоборним. Для його розв'язання використовують різні засоби та способи усунення та подолання.

Література

1. Завальнюк С. До питання про особливості прогалин у цивільному праві / С. Завальнюк // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 301–303.
2. Законотворча діяльність : словник термінів і понять / за ред. В.М. Литвина. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 344 с.
3. Коваленко Т.О. Види прогалин у земельному праві / Т.О. Коваленко // Юрид. науки. – 2011. – № 87. – С. 25–28.
4. Коваленко Т.О. Прогалини в земельному праві України: поняття та сутність / Т.О. Коваленко // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 10/2010. – Вип. 85. – С. 54–59.
5. Калашнік О.М. Прогалини у праві: юридична природа, їх ознаки та види / О.М. Калашнік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Yurystukr/2013_1/36.pdf.
6. Колотова О.В. Відмежування прогалин у праві від суміжних правових явищ / О.В. Колотова // Часопис Київського ун-ту права. – 2009. – № 3. – С. 55–59.
7. Клім С.І. Класифікаційна характеристика прогалин у цивільному праві України / С.І. Клім // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4. – С. 106–111.
8. Лазарев В.В. Правоприменительные акты и их эффективность в условиях развитого социалистического общества. Теоретическое исследование : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / В.В. Лазарев. – М., 1977. – С. 128.
9. Рабінович П.М. Прогалини у праві / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол. та ін.). – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5 : П-С. – С. 148.
10. Уранский Ф.Р. К вопросу о понятии и видах пробелов в праве / Ф.Р. Уранский // Вестник Московского ун-та. – № 5. – 2005. – С. 111–121.